

Ն Ա Յ Ա Տ Ա Կ Ի Վ Ա Ն Ք

537. **ԳԼԽԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ.** արևմտյան մուտքի ճակատակալ քարին, 4 տող.

ԿԱՍԱԲԵ ԱՐԱՐՉԻՆ ԵՍ՝ ՏՐ
 ԿԻՐԱԿՈՍՍ ՇԻՆԵՑԻ ԱՐ
 ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՎԱՍՆԱՆ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ՀՈԼԳՈՅՆ...
 ԹՎԻՆՆՈՅ (1621):

538. **ԳԼԽԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ.** նախորդից վերև, նույն քարին, 3 տող.

ՏՐ ՍԱՐԳԻՍ, ՈՐՈՒ ՏՐ ԿԻՐԱԿՈՍԻՆ,
 ՎԱՍՆԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՅԻՇԵՑԷՔ ՄԵՁ Ի ՄԻԱՍԻՆ.
 ՏՐ ԹՈՎԱՍՍԱ ԱՂԱՉԵՍ ՅԻՇԵԼ ԸՆԴ ՆՈՍԻՆ:

Ծանոթ. Կարելի է կրահել, որ վանքն ունեցել է միաբանություն, և որդին փոխարինել է հորը ու խնդրում է հիշել իրենց: Մուտքի երկու կողմերում ևս կան հակիրճ արձանագրություններ:

539. **ԽԱՉՔԱՐ.** Լահատակի վանքի հարավային եկեղեցու բեմում, մակերեսին 5 տող.

<table border="1" style="border-collapse: collapse; margin: auto;"> <tr><td style="padding: 2px;">ԽԱՉՔԱՐ</td><td style="padding: 2px;">ՏՐ</td></tr> <tr><td style="padding: 2px;">ՎԱՍՆԱՆ</td><td style="padding: 2px;">ՏՐ</td></tr> </table>	ԽԱՉՔԱՐ	ՏՐ	ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ	[ՍՐ] ԽԱՉՍ ԲԱՂԷՆ [ԱՐ] Ս Ե ՑԽԱՐԱՐ Տ ՂԱՅ ՈՐԻԷ- ՉԱՓԻՆ: Ի ԹՎԻՆ ՈՃԾՔ (1703):								
ԽԱՉՔԱՐ	ՏՐ												
ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ												
ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ												
ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ												
ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ												
ՎԱՍՆԱՆ	ՏՐ												

Ծանոթ. Խաչքարի վերին ձախ պողուկը կտրված է: Անձնանունը մնում է երկմտելի:

540. **Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ.** հյուսիսային մուտքի քարավորին, 6 տող.

ԿԱՌՈՒՑԱՆ ԱՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ
 ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՍԵՊՅԱԿԱՆ ԾԱԽԻՔ
 ԿԱՏԱՐԻՆԱ ՅՈՎԱՆՆԻՍԵԱՆ
 ԼՈՌԻՍ ՄԵԼԻՔԵԱՆ՝ Ի ՅԻՇԱՍԱԿ
 ՀՈԳԻՈՑ ՀԱՄԱՅՆ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ ԻՐՈՑ:
 1886 թ.

Ծանոթ. Կառուցալ ասելով նկատի է առնվել վերանորոգումը, որը կատարվել է գյուղի սեփականատեր Կատարինե Լորիս Սելիքյանի սեփական ծախսիք (= սեփական – անձնական միջոցներով):

541. **ԽԱՉՔԱՐ.** գյուղի արևմտյան եզրի գերեզմանոցում, քիվին և հարավային կողին, 8 տող.

...Գ ԵՍ՝ ԳՈՐԳԻՉԱՆ
 Ս ՄԱԻՐ
 Ն: ՈՎ Կ

ԱՐԴԵ
Ք՝ ՅԱԴ
ԱԻԹ
Ս ՅԻՇ
ԷՔ Ի ՔՍ:

Ծանոթ. Գրերը թեև խոշոր են, սակայն քարի անկոկ մակերեսին պարզ չեն երևում, ուստի հիշատակագիրն էլ լրիվ չի պարզաբանվում: Մանավանդ որ սկիզբը չի կարդացվել:

Ի դեպ, գյուղամիջի «Ագեղցի» մատուռ-սրբատեղիի մեջ պահպանվում է քառակող կոթողի բեկոր՝ երկաթագիր արձանագրությամբ, որը լուսանկարից չի ընթերցվում:

542. **ԿՈԹՈՂ.** «Ագեղցի» մատուռում, դժվարընթեռնելի:

ՄԲ ԽԱՉՍ ԲԱՐԵՆՄԻՄ Է ... ԱՎԵՏԻՍ ԵՒ ԽԱԹՈՒՆ ... :

Ծանոթ. Մատուռը միանավ փոքր սրահ է գյուղի մեջ, կիսավեր, կիսաշրջան խորանով. ներսում խաչաբեկորներ: Երկմտանքով կարդացվում է.

Ա Խ Թ Ա Լ Ա

Պատմական եղելություններին քաջագիտակ մատենագիրներ Կիրակոս Գանձակեցու և Ստեփանոս Օրբելյանի երկերում, ինչպես և ձեռագրաց հիշատակություններում այս վայրը ընդերկրյա հարստությունների շնորհիվ վաղուց ի վեր կոչվել է Պղնձահանք, իսկ հոգևոր կենտրոնը՝ Պղնձահանքի վանք, ավելի ուշ՝ Ախթալա:

Ջալալյանցի լսածով՝ ոմն վարդապետի անեծքով. «Ուխտաւորեալ բնակիչք մեռան հետ զհետէ և ուստի անուանեցաւ Ախտալի»,⁴¹ ասել է թե՛ ախտերով, հիվանդություններով լի:

Այս և մի քանի հավանական այլ ստուգաբանությունների թվում գուցե թե նախընտրելի է **աղ թալա՛** սպիտակ բացատ մեկնությունը, եթե անտեսենք ծծմբաթթվին հարող առնչումը:

Բնակավայրը հիշվում է նաև Սալէնձահան անվամբ: Այսպես, 1227թ. Գրիգոր Նյուսացու «Ժողովածու գործոց» աշխատությունն արտագրող Սիմէոն գրիչը հայտնում է, թե այն գրել և ավարտել է «յերկիրս Յայոց, մերձ ի Լաւռէ, ի վանքն, որ կոչի Սալէնձահան, ընդ հովան և Սուրբ [Աստուած]ածնին, յիշխանութիւն Իվանէ աթապագին՝ շինողի վանիցս, զոր երկար ժամանակ արասցէ Տէր, որդովք հանդերձ»:⁴²

Ինքնին կարևոր է անվան **Սալէնձահան = Պղնձահանք** տարբերակը⁴³ և այն, որ համարվում է **մերձ ի Լաւռէ**, և դեռ կենդանի էր եկեղեցին կառուցող Իվանէ Աթաբեկը:

Յայ և վրաց պատմական որոշ սկզբնաղբյուրների համաձայն, Ախթալան սկզբնապես կոչվել է Ագարակ, ժՔ դարի վրաց տարեգրի վկայությամբ՝ ճոճկանի ծորից «դեպի հյուսիս գտնվում է Ագարակի եկեղեցին... զմբթավոր, մեծակառույց այժմ կոչվում է Ախտալա»:⁴⁴ Դավիթ Քոբայրեցին, մանրամասնելով 1177 թ. իրադարձությունները, գրում է, որ սպարապետ Իվանէ Օրբելյանը մերձավորների և իր խնամակալությունը վայելող, իրավագրկված թագաժառանգ Դեմնային «Բերեալ յԱգարակ դղեակ»՝ հուսալով ամրոցի և նրա հանդեպ գտնվող «զանառիկն **Կայան** և **զԿայծոն**» բերդերի վրա, որոնք գտնվում են Ագարակի հանդեպ: Այն բանից հետո, երբ Թիֆլիսի ամիրապետ Քուրդ Արծրունին միացավ թագավորին, ծանր կացության մեջ ընկնող Իվանեն իր նոսրացող ուժերով, «որդովքն և կնան, և ամենայն աղխիւն գայ մտանէ յանառիկն Լաւռէ»:

⁴¹ *Ս. Ջալալյանց*, Ա, էջ 85:

⁴² Յայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, ժԳ դ., կազմեց Ա.Ս. Սաթևոսյան, Եր., 1984, էջ 154:

⁴³ Գուցե զՊղնձահան – զՊղնձահա՛ն:

⁴⁴ *Պարույր Սուրադյան*, Յայաստանի վրացերեն արձանագրությունները, էջ 200 (Ծանոթագրություն):